

Världens äldsta frimärkssamling?

Om Olof Arborelius och de första samlarna

av Björn Sylwan

I sin himmel

Om konstnären Olof Arborelius i sin himmel fått veta att han ägnats en omfattande utställning på Konstakademien våren 1998 hade han glatt sig. Han skulle ha känt en naturlig tillfredsställelse men knappast förvåning. Bortsett från en period i opposition under 1880-talet hade han i hög grad varit en akademiens man – först som elev, senare som lärare, ledamot och professor. Att han dessutom presenterades i en utförlig utställningskatalog var bara som det skulle.

Hade Olof Arborelius något år senare där uppe nåtts av nyheten att han var huvudpersonen i ett bidrag i Postmuseums årsbok *Postryttaren* skulle reaktionen varit en annan. Han skulle utan tvivel ha blivit ytterligt överraskad, närmast oroad. Arborelius tillhör nämligen den krympande skaran svenska bildkonstnärer vars verk ännu *inte* reproducerats på frimärke. Och filatelisterna hade han nog hört talas om men han kunde inte erinra sig att han någonsin själv varit en sådan.

Filatelistiskt fornyfynd funnet

Onsdagen den 11 februari 1998 blev jag uppringd på arbetet av Eva-Lena Bengtsson, intendent på Kungl. Akademien för de fria konsterna, i dagligt tal Konstakademien i

.....
BJÖRN SYLWAN är född i Falun 1946 och tog studentexamen där 1966. Konstvetare och etnolog, fil. kand. i Uppsala 1971. Han arbetar inom Postmuseum sedan 1976. Bland ett stort antal essäer och artiklar under mer än trettio år kan nämnas bidrag i *Postryttaren* 1984, 1988, 1997 och 1998.
.....

Stockholm. Intendent Bengtsson hade fått ett intresseväckande problem på halsen.

Hon berättade att Konstakademien vid upprepade tillfällen fått material efter landskapsmålaren Olof Arborelius (1842-1915). Det gällde teckningar och skisser i blyerts, akvarell och olja men också arbetsanteckningar och andra dokument. Den senaste gåvan från konstnärens släktingar hade kommit helt nyligen. Överraskande nog visade sig en anspråkslös skissbok från 1850-talet med noteringar och bilder av den ännu tonårige blivande konstnären också innehålla några frimärken. Konstakademien sökte ett utlåtande om märkenas ålder och ungefärliga värde.

Vi träffades öga mot öga samma eftermiddag, Eva-Lena Bengtsson och jag. Den lilla, nötta boken togs fram och öppnades. Jag kände för en sekund filatelihistoriens andlösa vingslag i rummet. Ändå rörde det

Kungl. Akademien för de fria konsterna på Arborelius' tid. Vykort postbehandlat 1905.

sig bara om 22 märken, vissa dessutom identiska i flera exemplar. Åtskilliga, kanske de flesta, hade uppenbara defekter.

Ett fruset ögonblick

Det märkliga var inte urvalet eller värdet på materialet. Det fantastiska tycktes vara samlingen som sådan. Här fanns det en antik kollektion, med största sannolikhet bevarad i autentiskt ursprungsskick. Troligen hade den legat orörd och ouppmärksam i bortåt 140 år. Den tycktes bunden till en viss namngiven person och var kanske också möjlig att datera med hygglig precision.

Uppslaget i Olof Arborelius' skissbok med sina rätt medfarna frimärken tedde sig som ett stycke frusen tid, en alderdomlig men grafiskt glasklar daguerrotypi från det svenska frimärkssamlandets yttersta barn-dom. Jag minns att jag sa: – Det här kan vara den äldsta frimärkssamlingen i världen som finns kvar i sitt originalskick. Se för guds skull till att den inte skingras!

Som lån till Postmuseum

Detta var min första kontakt med samlingen. Arborelius' efterlevande var frikostiga nog att fullfölja donationen trots att där ingick oväntade gamla frimärken. Efter en del formella turer under våren och sommaren kunde jag vandra över till Konstakademien och hämta skissboken den 11 november 1998. Det hade då gått exakt nio månader sedan jag såg den första gången. Till Postmuseum i Stockholm har den överläts som deposition, i första hand under en period av två år.

Efter att stundtals ha avsatt mycket fritid med mina bidrag i *Postryttaren* 1997 och 1998 hade jag tänkt att 1999 års edition skulle få klara sig utan mig. Men den här märkliga skolpojksamlingen utgjorde en utmaning jag inte kunde motstå. Det har närmast känts som en skyldighet att åtminstone förmedla en skissartad bild av mannen, hans tid och hans verk. Dessutom har jag sökt sätta in de 22 frimärkena i något slags universellt filateli-historiskt sammanhang.

Arborelius – en släktkrönika

Släkten Arborelius har rötterna i Arboga. Två söner till borgaren Pehr Hansson blev präster under 1600-talet och tog sig, enligt tidens bruk, namnet efter hemorten.

I mitt arbete med skildringen av Olof Arborelius har jag haft tillgång till en betydande men opublicerad källa. Det är en släkthistorik som sammanställdes av konstnärens dotter Maria Arborelius 1931. Den består av hennes personliga hågkomster och utdrag ur brev mellan nära eller avlägsna fränder. I denna *Arborelius – en släktkrönika* blandas stort och smått, högtidligt och vardagligt. Släkthistoriken är omfångsrik. Den omfattar 132 sidor i folioformat. Texten är skriven på maskin med enkelt radavstånd. Krönikan är inte lättforcerad. All textmassa löper i ett enda kompakt block, det finns inga delkapitel, rubriker eller indelningar i separata stycken. Den har stencilerats i 25

exemplar och vissa sidor, särskilt mot slutet, är så bleka i trycket att de är svårtolkade.

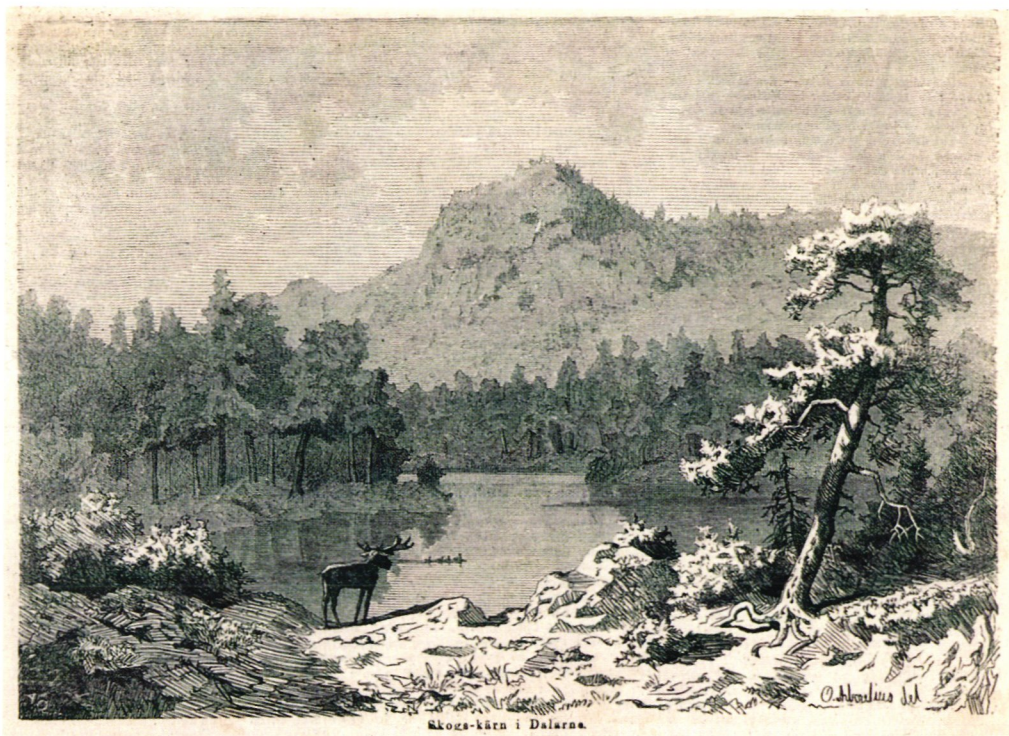
Såväl fadern som farfadern till konstnären Olof Arborelius var präster i Dalarna. Opraktiskt nog bär de alla tre samma tilltalsnamn, Olof. Fäderna var märkliga och kraftfulla män och minnet av dem lever ännu i församlingarna. Farfadern, Olof Persson Arborelius (1748-1812) var kaplan i Älvdalen. År 1805 blev han kyrkoherde i Floda och året därpå i Älvdalen. Han utnämndes till prost i Mora 1812 men avled i samband med tillsättningen.

Idyll och panik

Maria Arborelius' släktkrönika berättar om bakgrunden till hans plötsliga och tragiska död. Livet för en landsortspräst i en utmark som Älvdalen var hårt vid 1700-talets slut och det nya seklets början. Konstnärens farfar tycks ha kombinerat en handfast, prak-

Olof Arborelius' skissbok från 1850-talets senare del.
Den ägs av Konstakademien men har deponerats på Postmuseum.

Skogs-kärn i Dalarna.

tisk karaktär med en utpräglat ömsint läggning. I hans andra gifte (det första var barnlöst) föddes tolv barn. Av dessa nådde så många som tio vuxen ålder. Vargskinnspäl- sen han bar hade han egenhändigt skjutit råmaterialet till. Den spelar en viss roll för historiens fortsättning.

I det stora hushållet ingick kring 1810 en tam ekorre. Den var älskad av barnen men tog sig med tiden allt större friheter. Sedan den flera gånger rivit varpen från vävstolar- na och tullat matförråden beslöt prästen att den förverkat förtroendet. Under barnens högljudda gråt transporterades vår ekorre till en plats långt inne i skogen där den släpptes. Då man efter en mödosam vandring kom åter till kaplansbostället fann man det hemkära nötkreaturet på sin vanliga favorithylla i skafferiet. Det mönstrade obekymrat sina domäner sittande på en rökt skinka. Efter detta fick det stanna för gott.

Men berättelsen framskrider likt ett antikt ödesdrama mot det oundvikliga slutet. "Den skulle dock till sist bliva gamle prost-

"Skogs-kärn i Dalarne". Trägravyr efter teckning av Olof Arborelius i *Illustrerad Tidning* nr. 10 1864.

Den ståtliga älgturen var vid den här tiden ett mycket exotiskt inslag. Vid 1800-talets början var älgen närmast utrotad i vårt land. Trots total fredning under åren 1808-1817 och 1826-1835 återhämtade sig stammen mycket långsamt.

ens baneman" skriver fröken Arborelius med dyster tillfredsställelse. Då farfadern 1812 skulle installeras som prost i Mora fick ekorren följa med. För att skydda det ömtåliga djuret blev det invirat i vargskinnspäl- sen. Gnagaren nådde således Mora i utmärkt kondition men den hjärtegodaste präst- mannen ådrog sig en svårartad förkylning och dog. Han begravdes i Älvdalen samma dag som han skulle ha installerats i ämbetet i Mora.

Fadern och hans syskonkrets

Konstnärens far, Olof Ulric Arborelius (1791-1868), var prost i Orsa. Han hade tre äldre syskon som alla överlevde barndomen. Äldsta syskonet, Olof Ulrics storebror och

konstnärens farbror, är identiskt med Pehr Johan Arborelli, född i Älvdalen 1786. Denne anges som löjtnant och bergslagsbokhållare och han var dessutom en framstående miniatyrmålare och litograf. Arborelli avled i Falun 1847. Ett profilporträtt utfört av P. J. Arborelli visande fadern har bevarats.

Prosten O. U. Arborelius var en framstående språkman. Hans försök att överföra gammaltestamentliga bibeltexter till Älvdals- och Mora-mål möttes dock av en hel del kritik av samtida lingvister.

I *Svenskt Biografiskt Lexikon* berättas hur han 1830 gjorde sin provpredikan i Orsa kyrka. Ung, stark och försedd med en ovanligt skön stämma gjorde han djupt intryck. Motståndare försökte påtala hans omvittnade stränghet som kanske kunde medföra att sockenborna inte skulle våga överlämna "rättigheterna" – naturationdet levde kvar till 1862. Svaret från den trollbundna menigheten blev ett unisont: – *Vi ska ha honom, om vi också måste kasta in hans rättigheter genom fönstret.*

Artisten Arborelius i ungdomen

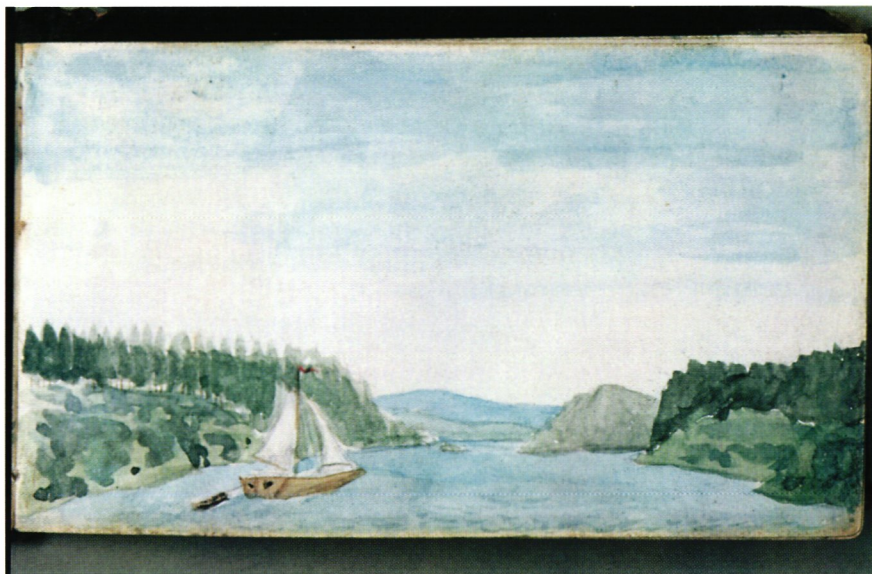
Vår huvudperson, den blivande konstnären Olof Per Ulric Arborelius, föddes den 4 november 1842 i Orsa. Av hans åtta syskon nådde fyra vuxen ålder. Han visade tidigt prov på konstnärligt intresse. Redan under de tidiga tonåren började han teckna av den försvinnande, ålderdomliga allmogekulturen och intryck av hemmалandskapets oröda skogsmarker.

Men det var kanske inte oväntat att föräldrarna stod skeptiska inför utsikterna att få en konstnär i familjen. Bortsett från den tidigare nämnde farbrodern, Pehr Johan, med artistnamnet Arborelli, fanns det knappast någon konstnärlig tradition i den stora släkten. Och Arborelli hade ju i huvudsak ägnat sig åt civil, borgerlig yrkesverksamhet.

Olof Arborelius skrevs in vid Högre lärdomsskolan – tidigare Trivialskolan – i Falun 1856. På trivialskolans tid hade fadern tjänstgjort som rektor där mellan 1827 och 1830. Platsen för Olof Arborelius' skolgång i Falun var ett envånings trähus vid korsningen Kristinegatan och Åsgatan.

Orsajön med Orsa kyrka omkring 1857.
Akvarell i skissboken utförd av den femtonårige skolpojken Arborelius.

Sjö med segelbåt (Orsasjön?). Akvarell i skissboken ca. 1857.

Att hans drömmar om att få utbilda sig till konstnär ändå kom att slå in berodde närmast på lyckliga tillfälligheter. En känd, etablerad målare kom i hans väg och gav honom det stöd och den uppmuntran han behövde. Denne Arborelius' goda genius var Johan Fredrik Höckert.

J. F. Höckert

Höckert var född i Jönköping 1826, han var sexton år äldre än Olof Arborelius. Den måleriska begåvningen stimulerades genom kontakter med Rembrandts och Delacroix' verk. Han utvecklades till en av Sveriges främsta kolorister. Höckerts alltför korta konstnärsbana inträffade under en brytningstid. Han hämtade impulser från romantik och realism. Hans koncentration på färg snarare än form tycks förebåda impressionismen.

Sommaren 1858 vandrade han i Siljansbygden. Han utförde där en rad kända kvinnoporträtt som räknas som höjdpunkter i hans produktion.

Kommen till Orsa bodde J. F. Höckert i prästgården och där träffade han den snart sextonårige Olof Arborelius med sina ännu oförlösta konstnärdrömmar. Jag uppfattar

själv ynglingens skisser som trevande och oviga. De tycks inte så olika alster som skulle kunna ha utförts av många genomsnittliga pojkar eller flickor kring 1800-talets mitt.

Men Höckert, vid den tiden professor vid Konstakademien, anade en talang. Hans uppmuntran och rekommendationer banade väg för Arborelius' inträde på Akademiens förberedande principskola den 17 oktober 1860.

Hemma i Orsa – borta i Fahlun

Ett mycket personligt textavsnitt finns i skissboken. Det är överkursat men ännu läsligt och speglar femtonåringen Olof Arborelius' dilemma innan Höckert gjorde sin entré på scenen. Tankarna är nedtecknade i skollhushället i Falun. Raderna är inte daterade men torde ha tillkommit någon gång under 1857:

*Männe jag bör vara ledsen att fara heimifrån?
Denna fråga kan jag tryggt besvara med nej. Här i Fahlun har jag alltid fullt upp med arbete så jag icke har tid att längta eller ha tråkigt då jag hemma aldrig har något bestämt att göra så att det blir tråkigt. Här kan jag måla utan något hinder och så mycket jag vill då jag hemma har hvarjehanda hinder. Här bör jag*

alltid endast uppmuntringar då jag hemma endast hör tadel, kasering och förmaningar att icke bli artist hvilka jag tycker att(?) äro så smärtsamma. Här har jag många kamrater och goda vänner då jag hemma har ingen jemnårig. Här har vi ett litet trefligt rum som vi temligen få ha i fred och det har jag icke hemma. Om jag hemma gör en vacker tafla så har den ingen beundrare, ty det är ingen hemma som det ringaste förstår sig på, utom pappa och han säger endast felen och icke en enda förtjenst, då jag här i Fahlun har många som säga båda delarne. [...].

Frimärksmässigt försummade

Den konstintresserade frimärkssamlaren kan konstatera att Höckert och Arborelius tillhör en försummad generation. Här i landet har vi med tiden fått åtskilliga märken som återger nationell konst från alla epoker. Men bildkonst utförd av konstnärer födda under 1800-talets femtio första år uppträder mycket sparsamt. Av frimärksbilder tillkomna efter renodlade "målningar" kan jag nästan bara erinra mig Amalia Lindegrens (hon var född 1814) *Söndagskväll i en Rättviksstuga* som kom 1971. Ett annat Dala-motiv av en

konstnär i den generationen är Bengt Nordenbergs (1822-1902) *Midsommardans* som återfinns i häftet *I Dalom* 1973. Med ett nödropp faller också Carl Fredrik Hill inom den kategorin. Hans *Motiv från Seine – trädet och flodkröken III* ingår i ett häfte 1992. Hill föddes i mars 1849.

Vare sig Olof Arborelius eller hans mentor J. F. Höckert har ännu upphöjts till frimärksmotiv, åtminstone inte i Sverige. Den senare har emellertid, möjligen en smula överraskande, ihågkommit på ett frimärke i Rwanda i Centralafrika 1974. Märket med den vackra Sässer Kerstin Andersdotter (1839-1907) har ett visst intresse i det här sammanhanget. Höckerts modell var dotter till kronofjärdingsmannen i Färnäs, Mora. Det var hos honom Höckert logerade sommaren 1858 innan han strax efteråt drog till prosten Arborelius i Orsa. Dit kom han i augusti, han hade tänkt stanna ett par veckor. Men han blev kvar i tre månader, till slutt

Wistelse uti Fahlun.

Blyertsteckning av Höckert 1858 visande Thomas Gösta Friman (Arborelius' morbror), Höckert själv och Olof Arborelius.

Privat ägo. Foto Göran Petersson.

Stockholms slotts brand 1697.
Målning av Johan Fredrik Höckert,
fullbordad av Johan Christoffer Boklund.
Vykort utgivet av Nationalmuseum.

République Rwandaise

J. F. Höckerts Sässer Kerstin Andersdotter
på frimärke från Rwanda 1974.

tet av november. Då han anträdde den första etappen på den mödosamma återresan till Stockholm satt Kerstin på kuskbocken. Hon förde Höckert ända till Rätvik.

Sässer Kerstin befinner sig i Nationalmusei ägo liksom också Höckerts kanske mest kända verk, den monumentala *Stockholms*

slotts brand 1697 som tillkom under konstnärens sista levnadsår 1866 och fullbordades av Johan Christoffer Boklund (1817-1880) först efter hans död.

Konstnären Olof Arborelius

Studietiden på Konstakademien som inleddes 1860 blev lyckosam. Olof Arborelius var en flitig elev som bemödade sig om genomarbetade modellstudier enligt tidens fordringar. Om somrarna återvänder han till hemtrakterna i norra Dalarna och fotvandrar ända in i Norge. Från 1862 är han elev i akademiens Landskapsskola under Edvard Bergh.

Med början 1864 lämnar han med viss regelbundenhet bidrag till *Illustrerad tidning*. Det är landskapsteckningar som tolkas som trägravyrer av tidskriftens xylografer. Men det är också berättelser till bilderna i en saklig och nyktert registrerande ton.

På vårvintern 1869 hade Arborelius avslutat sina akademistudier och inledde en utlandsresa som förde honom över stora delar

av Europa. Han besökte Düsseldorf och Paris och studerade en tid i München. Under ett uppehåll i Italien 1870 utförde han flera

Olof Arborelius respass, utfärdat den 23 februari 1869. Originalets storlek 44x27,5 cm. Privat ägo.

Landskapsbild från Orsa med två härbren. Oljemålning från 1870-talets första hälft.
Privat ägo. Foto Göran Petersson.

stämningssladdade friluftsmålningar med en friskhet som var ovanlig vid den tiden.

Den långa utlandsvistelsen avslutas 1872. Olof Arborelius gifter sig med sin kusin Maria året därpå och slår sig ner i Stockholm. De tre barnen föds 1874, 1880 och 1883. Från 1880 arbetar han som lärare vid Tekniska skolan.

Under 80-talet kommer han i kollisionkurs mot Akademien och dess monopolställning bland annat då det gällde de statliga resestipendierna. Han ansluter sig till Opponenterna och är mellan 1886 och 1890 ordförande i Konstnärsförbundets stockholmssektion. Under 1890-talet reformeras Konstakademien i betydande grad. Han accepterar ledamotskap 1892.

Sommartid fortsätter han att dokumentera det svenska landskapet. Olof Arborelius' yngre syster, Maria Arosenius, är prästfru i Nås. Hit tar han gärna familjen. Hans andra fasta sommarviste blir Engelsberg i Västmanland. Till denna anrika bruksort omgiven av en leende mellansvensk natur, kom han första gången år 1880. Han återkommer

sedan varje sommar i trettio år och här åstadkom han många av sina mest välkända verk.

Efter att ha blivit ledamot av Konstakademien tjänstgör han där som professor i landskapsmålning 1901-1909.

Av internationellt kända målare som är hans samtida kan nämnas den franske skräddarsonen Auguste Renoir (1841-1919). Men de båda konstnärernas temperament och motivkretsar är naturligtvis mycket olikartade.

I förordet till utställningskatalogen över Olof Arborelius våren 1998 karakteriseras han bland annat sålunda av Bo Grandien: "Olof Arborelius hör inte till de stora konstnärerna under 1800-talet – ja, han levde ända fram till 1915 och var in i det sista fullt upptagen med sitt arbete – men hans konstnärskap är omfattande och gediget." Det förefaller att vara en bra syntes.

Skissboken

Skissboken är liten och kompakt och har kartongpärmar klädda med svartbrunt läder. Hopslagen är den 113 mm bred och 69 mm hög. Uppslagen har den en bredd av 230 mm. Tjockleken är ca. 15 mm, till stor del upptas den av de kraftiga pärmarna med tillhörande spänne.

Boken är tillverkad i England av T. J. och J. Smith, med all sannolikhet vid 1850-talets början. En litograferad firmaetikett pryder främre omslaget insida. Texten på etiketten är utförlig men utomordentligt nött. Det framgår att boken tillverkats för att vara användbar för konstnärers hastigt nedkastade skisser och att papperet är av hög kvalitet.

I skissboken finns 54 sidor kvar, de flesta har anteckningar eller bilder på båda sidor. Ur boken har avlägsnats ett dussintal sidor, dessa har antingen rivits eller skurits ut.

Noteringarna i boken är nästan uteslutande förda med blyerts. Till stor del är de överstrukna, överkorsade eller mer eller

mindre framgångsrikt raderade. Handstilen må betecknas som ungdomlig och impulsiv, den varierar avsevärt – från svåräst till oläslig.

Frimärkena sitter på ett uppslag långt bak i skissboken. De 22 märkena har fördelats jämnt över sidorna, elva på varje. De fyller väl ut det givna utrymmet.

Samtliga märken är europeiska, makulerade och utgivna under 1850-talet. De äldsta är från 1850 och det yngsta från 1858. Tre är nordiska, vi finner två finska (samma märke) och ett svenskt.

Om munlack

Vid genomlysning ser vi hur märkena fixerats på bladen med brevblater av gammal typ. Tio märken tycks ha satts fast med oblater i rödbrun färg och ytterligare tio med oblater i grönbå färg. Dessa fästansordningar har en närmast fullkomlig cirkelform och en diameter på 9 mm. Två märken har monterats på annat sätt (kanske tog oblaterarna slut?) – de har sannolikt klistrats fast.

Allén, Engelsberg 1893. Arborelius' receptionsstycke till Konstakademien. Foto Göran Petersson.

Möjligen har Arborelius här nyttjat märkenas egen, kvarsittande gummering.

Den här typen av försegling har också namnet munlack. Det bestod av tunna runda kakor av oblatdeg, ofta infärgade i skarpa färger. Då de fuktades lätt med tungan blev de klibbiga och fick en aggressiv vidhäftningsförmåga. Olof Arborelius' frimärken känns ännu hårt fixerade. Munlack var ett givet inslag i brevskrivarens utrustning in på 1860-talet. Då det fabriksstillverkade kuvertet trängde ut det vikta brevarksomslaget försvann oblaterna.

Ordet munlack har väl tagits direkt från tyskans Mundlack (mask.). På engelska säger man *waffer*. I Frankrike och Italien benämns det dubbelhäftande brevsigillet *pain à cacheter* respektive *óstia*.

Begreppet munlack var allmänt känt vid 1800-talets mitt. August Strindberg skriver i första delens tredje kapitel i sin självbiografiska svit *Tjänstekvinnans son*:

[...] *Sälunda blev nattvar den icke vidare upplyftande när han på lördagskvällen ätit av det heliga brödet i klockarens kök, där det bakades och stämplades med en stamp på vilken krucifixet var graverat. Gossarne äto det och kallade det munlack.* [...].

Svårbedömda skavanker

Genomlysningen avslöjar också att frimärkena fläts av, ryckts bort från sina brev. De uppvisar den sedvanliga blandningen av kvarsittande pappersrester och tunna partier. Fragment av brevomslagens papper finns kvar på märkena liksom delar av frimärkena stannat på sitt ursprungliga underlag.

Närvaron av sådana defekter och svårigheten att gradera dem utan att lösgöra märkena ur skissboken gör naturligtvis varje beräkning av ett handelsvärde på de olika frimärkena mycket chansartad. Redan att typ- och upplagebestämma vissa märken erbjuder svårigheter. Vattenmärken, viramarke-

ringar eller förekomsten av till exempel färgade silkestrådar i papperet låter sig inte alltid avslöjas. Här krävs det att man får arbeta med det lossade, väl rengjorda märket.

22 frimärken

Sachsen 5 neugroschen

24 april 1856
 Profilporträtt av kung Johann I (1801-1873)

Frankrike 80 centimes

1 oktober 1853
 Profilporträtt av kejsar Napoleon III
 (1808-1873)

Sachsen 3 neugroschen

1 juni 1855
 Profilporträtt av kung Johann I (1801-1873)

Preussen 3 silbergroschen

15 november 1850
 Profilporträtt av kung Friedrich Wilhelm IV
 (1795-1861)

Hannover 1 gutegroschen

23 juli 1851
 Valörsiffra i vapensköld

Frankrike 25 centimes

1 juli 1850
 Allegoriskt profilporträtt av Ceres, växtlighetens och grödans gudinna

Mecklenburg-Schwerin 5 schillinge

1 juli 1856
 Storhertigdömet's vapen
 Ett av två märken som inte fixerats med
 brevoblat

Frimärksuppslagets övre sida. Märkena nr. 1-11.

Frimärksuppslagets nedre sida. Märkena nr. 12-22.

Finland 10 kopek

3 mars 1856
Riksvapnet och posthorn i oval, märket klippt i oval form
Stämplat i Nycarleby(?) under 1857

Preussen 1 silbergroschen

15 november 1850
Profilporträtt av kung Friedrich Wilhelm IV (1795-1861)
Ett av två märken som inte fixerats med brevoblat

Schweiz 5 rappen (5 centimes)

September 1854
Allegorisk framställning av den sittande Helvetia

Bayern 6 kreutzer (typ II)

1 juli 1850
Valörsiffra i (obruten) cirkel
Ett av få frimärken som förefaller vara i hygglig kondition. Makulerat med s.k. Mühhradstempel (kvarnhjulstempel) 145 vilket står för Ingolstadt i Oberbayern.

Sachsen 3 neugroschen

1 juni 1855
Profilporträtt av kung Johann I (1801-1873)

Frankrike 80 centimes

1 oktober 1853
Profilporträtt av kejsar Napoleon III (1808-1873)

Sachsen 10 neugroschen

24 april 1856
Profilporträtt av kung Johann I (1801-1873)

Sachsen 3 neugroschen

1 juni 1855
Profilporträtt av kung Johann I (1801-1873)

Storbritannien 1 penny

28 januari 1854
Profilporträtt av drottning Victoria (1819-1901)
Världens första tandade frimärke!

Preussen 3 silbergroschen

15 november 1850
Profilporträtt av kung Friedrich Wilhelm IV (1795-1861)

Thurn & Taxis 1 silbergroschen

5 juni 1853
Valörsiffra i kvadrat

Sverige (3 öre)

1 juli 1858
Ingen valörangivelse, inget landsnamn, endast text "Frimärke för lokalbref" i oval inom ramornament.
Märket utkom ursprungligen den 1 juli 1856 och motsvarade då 1 skill. bco.

Mecklenburg-Schwerin 5 schillinge

1 juli 1856
Storhertigdömet's vapen

Hannover 1/15 thaler (2 silbergroschen)

21 juli 1851
Valörangivelse i vapensköld

Finland 10 kopek

3 mars 1856
Riksvapnet och posthorn i oval, märket klippt i fyrkantig form
Bläckmakulering med dubbelkryss (Tammerfors)

Urvalet

En viktig fråga som genast inställer sig är givetvis – När klistrades märkena in i boken? Jag vill tro att det skedde efter den 1 juli 1858 då det svarta Lokalmärket typ a3 kom ut och före hösten 1860 då Arborelius flyttade till Stockholm. Någon gång under året 1859 låter som ett rimligt tips. Det finns också en möjlighet att märkena satts på plats redan 1857. I så fall har Arborelius senare, kanske efter sin ankomst till Akademien, lossat ett ursprungligt objekt i mitten av den näst nedersta raden. I dess ställe skulle han då ha placerat det svarta lokalmärket. Det överlappar sina grannar, både till vänster och höger och bör i alla händelser ha klistrats in senare än dessa.

Det ser ut som om Arborelius sneglat efter det exotiska och artfrämmande. Märkena är ju till största delen centraleuropeiska – med en kraftfull tysk övervikt. De tre nordiska är också på sitt sätt udda. De finska har ju med sin ovala form en märklig sigillkaraktär. Det svenska inslaget, det svar-

ta Lokalmärket, kunde i princip bara skaffas av den som kom till Stockholm, det gällde endast som frankering på brev inom huvudstaden.

Arborelius har valt att hellre klistra in flera utländska märken av samma typ än variera materialet med tidens svenska frimärken. Det var nog synd. När han placerade frimärkena i sin skissbok hade man nyligen kunnat köpa de fem skilling banco-valörerna nominellt på postkontoret i Falun – det låg då vid nuvarande Falugatan 6, nära Stora Torget. Även 3-skillingar fanns att tillgå. Ett måttligt antal, tolv ark med inalles 1.200 märken levererades till Falun redan den 17 juni 1855, fjorton dagar före utgivningen. Ransonen räckte med råge hela skillingtiden fram till dess att märkena drogs in den 1 juli 1858. Men de fortsatte att vara frankeringsgiltiga.

Bakom postluckan i Falun satt vid den här tiden en knarrig gammal trotjänare. Johan Erik Wigander var stadens postmästare i 53 år, från 1811 till 1864. Han var född 1786, de sista fyra åren, efter 1860, fick han en tillförordnad ersättare som skötte tjänsten. Residensstaden Falun (Fahlun) hade vid 1850-talets slut 4.500 inneväånare.

Skilling banco-frimärkena av 1855 avlystes officiellt i Kungl. kungörelse den 30 december 1910. I Generalpoststyrelsens cirkulär meddelas detta först den 18 mars 1911. Obegagnade skillingmärken kunde växlas in mot kurserande, moderna. Ingen torde ha använt sig av den möjligheten år 1911.

Frimärksförvärv

Varifrån fick då Olof Arborelius de märken han valde att montera? Den frågan lär vi väl aldrig få full klarhet i.

Teoretiskt kan de ha funnits i en kartong i en cigarraffär i Falun – förslagsvis till ett pris av 1 öre styck. Något mer sannolikt är det att pappan köpt dem åt sonen på det sättet (och till det priset) vid besök i Stockholm.

Mest troligt är att de ryckts loss från brev ur faderns korrespondens uppe i Orsa. Den gamle språkmannen hade kontakter

Olof Arborelius.
Självporträtt samtida med frimärkssamlingen,
ca. 1858. Blyerts på tunt papper.
Privat ägo. Foto Göran Petersson.

med utlandet. I en dagboksliknande anteckning den 21 november 1858 nämner Olof Arborelius själv att han tillbringat en eftermiddag i Falun med *Illustrirte Welt*, en månadstidskrift som 1853 började ges ut i Stuttgart. Staden hade en förtroendeingivande klang för prästmannen uppe i Orsa, den är av hävd ett pålitligt protestantiskt fäste.

Det var en tjock tidning, cirka 50 sidor, och ganska dyr. Ett årsabonnemang från Sverige kostade 9 riksdaler och 60 öre och betalades väl av pappan. Rimligen sändes den varje månad från Tyskland till Dalarna omsluten av en frankerad trycksaksbanderoll. Något frimärke från kungariket Würt-

temberg, där Stuttgart var residensstad, finns dock inte med i skissboken.

Ingen frimärkstext

Jag har bemödat mig att hitta något textavsnitt i Arborelius' skissbok som belyser hans frimärksintresse. På den punkten har jag blivit besviken. Ingenstans förefaller han göra några anteckningar kring detta. Det stärker intrycket att hans frimärksintresse var förstrött och kortvarigt. Han växte upp i en bildfattig tid, frimärksbilderna kunde utöva en viss lockelse, särskilt om de kom från tämligen fjärran europeiska riken. Det är fullt möjligt att han inte var ensam om att sätta märken på plats. Han hade kanske rentav klasskamrater i skolan i Falun som hade betydligt större samlingar vid 1850-talets slut.

I "En gammal postmästares minnen" ger Karl Edvard Paulson hågkomster från sin skoltid på 1850-talet (*Svensk Filatelistisk Tidskrift* nr. 8 1915). Som elvaåring kommer Paulson redan hösten 1856 på läroverket i Halmstad i kontakt med åtskilliga frimärksamlare skolkamrater. Det blir upptakten till ett livslångt eget samlande.

Internationellt var dessa skolbarn blott några av många. Helt säkert klistrades mär-

ken in i hemmagjorda album och skrivböcker i rätt stor skala ute i världen vid den här tiden. Lika säkert är att dessa kollektioner till 99,99% gått förlorade. De märken som alls kunde lösgöras från sitt underlag har vandrat in i nya och åter nya samlingar. Mycket har givetvis kastats eller bränts i samband med storstädningar och flyttningar.

I det tidigare nämnda dagboksfragmentet från den 21 november 1858 finns ändå några inledande rader med postalt innehåll. Dagen var en söndag och förflöt i relativt makligt tempo: *Dagbok 21 November 1858. (kl.) 9 klädde mig och gick på posten, läste Pappas bref (kl.) 9-11 åt, skref bref till Magistern, gick till Postkarln. [...].*

Prästson och pojke

Annars rymmer skissboken en hel del av intresse trots att så mycket av texten är raderad eller överstruken. Olof Arborelius var prästson, det är ett faktum som emellanåt slår igenom i anteckningarna. Ett protokoll där han avser att dagligen markera prestationer i dygdiga färdigheter som nykterhet, tystlåtenhet och måttlighet upprättas omkring 1859. Han gav upp projektet redan första veckan.

Skissboken tycks vara helt bunden till Olof Arborelius' tid vid skolan i Falun. Han bör ha förvärvat den 1856 då hans skolgång där inleddes. De senaste anteckningarna härrör sig från våren 1860, då visste han redan att han skulle börja som elev på Konstakademien till hösten. Texten är, som jag nämnt tidigare, noterad med mjuk blyerts. Till de lättlästa avsnitten hör adressen till kontaktmannen och välgöraren i Stockholm: *J. F. Höckert No 8 Gustaf Adolfs Torg 4 trappor upp.*

Ytterligare en skissbok av T. J. & J. Smith's beprövade fabrikat finns för övrigt ännu kvar i släkten. Den är snarlik den första men firmaetiketten har annan typografi och antyder närmast tillverkning under sent 1850-tal. Intressant nog är den signerad och daterad den 17 oktober 1860. Olof Arborelius har köpt den eller fått den samma gråkal-

En legendarisk storsamlare i början på sin karriär. Philippe de Ferrari i tioårsåldern, runt 1860. Till vänster modern, markisinnan Maria Joséphine Françoise Brignole-Sale. Foto ur *Harry Wennbergs Frimärkskatalog 1954.*

la onsdag som han inledde sina studier på Konstakademien.

Denna andra skissbok är naturligtvis helt fri från inklistrade frimärken. Å andra sidan finns den specialtillverkade, gracila blyertspennan ännu i behåll. Den var särskilt konstruerad för användning på papperets "smooth ivory surface" (elfenbenssläta yta).

Vådlig vadslagning

Att skolpojkar ändå är sig rätt lika genom århundradena avslöjar några ganska överraskande anteckningar. De tycks ha varit viktiga för Arborelius. Handstilen är ovanligt stadig och de tillhör de få i den första skissboken som försetts med en tydlig datering. De gäller två separata vad:

*10.000 Rd till fordra af A. Steffenburg på vad. J. B. Andersson var vittne.
i Mars 1860.*

Vad detta i sanning storstilade vad kan ha gällt är tyvärr höljt i dunkel. Summan, 10.000 riksdaler, var väl ungefär vad pappa prosten hemma i Orsa kunde knäpa ihop i kontanter under en livstid i kyrkans tjänst.

Den empatiskt lagde läsaren undrar kanske hur livet gestaltade sig för unge Steffenburg efter denna hastiga men mindre lustiga skuldsättning. Han tycks lyckligtvis ha klarat den traumatiska situationen bra. Adalrik Steffenburg gick inte under. Han blev fil. dr. 1872 och tjänstgjorde som lärare vid Falu läroverk åren 1871-1896. Han avled 1899. Född 1844 var han två år yngre än Olof Arborelius. Adalrik Steffenburg hade också prästanknytning, en farbror var kyrkoherde i Svärdsjö sedan 1847. Kanske herrarna inbördes jämkade ned summan?

Omedelbart nedanför noteras ännu ett vad med något blygsammare proportioner;

*Slagit vad med C. G. Åström om 100 Rd om jag någonsin kommer till Italien. Åstr. säger att jag aldrig, jag att jag kommer dit. C. Bohm var vittne.
1860, 25 april.*

Italien låg svindlande långt bort för skolpojarna i Falun. Det här vadet vann ändå Arborelius. Men han fick vänta länge på att kräva in pengarna. I början av november 1870 kom Olof Arborelius äntligen dit. Den 4 november, på sin 28-årsdag, trampade han för första gången Roms gator. Vid det laget hade väl förmodligen både Arborelius och den arme Åström glömt den förargliga vadslagningen tio år tidigare.

Begagnat och obegagnat

Endast två av skissbokens frimärken är perforerade. De har givits ut i Storbritannien och Sverige, de första nationerna i världen som anammade den nymodigheten. De tjugotvå märkena är alla europeiska och begagnade. Tidigt, folkligt samlade gällde oftast postbehandlat material. Sådana märken var i allmänhet billigare och lättare att få tag på.

De riktigt avancerade samlarna i den första filatelistgenerationen satsade däremot ofta på ostämplade frimärken. Men de drog sig inte för att i nödfall blanda upp dem med stämplat material. Vissa extrema sällsyntheter fanns ju heller inte att tillgå i obegagnat skick.

Ovannämnda resursstarkare herrar var tidigt ute. De byggde upp sina samlingar under 1860-talets sista år och under de närmast kommande decennierna. Deras samlade började tio år eller mer efter skissbokens tid.

Till de samlare som främst riktade in sig på obegagnade märken hörde som jag rapporterade i min artikel i *Postryttaren* 1998 sådana storheter som Ferrary, baron Arthur de Rothschild och, i huvudsak, Thomas Keay Tapling.

Många av de riktigt klassiska frimärkena i världens tidigaste utgivning är svåra att uppbringa i ostämplat skick. De var utmaningar redan för Ferrary och hans generationskamrater trots att dessa vägröjare var i farten bara ett tjugotal år efter märkenas utgivning. Stora enheter av dessa ostämplade rariteter är än besvärligare att finna – det gäller inte minst alla nordiska klassiker. Emellanåt är enheter helt enkelt otänkbara – Mauritius Post Office-märkena från 1847

Brev från konstnären och professorn J. C. Boklund till Olof Arborelius i Rom 1871.
 Frankerat med 123 öre, tredubbelt porto till Italien 1869-1872. Privat ägo.

framställdes ju faktiskt som handtryck, ett i taget, direkt från originalgravyrerna.

Dessa och andra frimärken kan inte ens teoretiskt beläggas som par, strips eller block.

Post Office-märkena bör för övrigt rimligen ha sålts "färdigklippta" – med som vi tycker onödigt snåla marginaler – av gravören James (Joseph) Osmond Barnard (1816-1865) personligen. Med tanke på hur de framställdes, gravyrplattan med de båda märkesbilderna finns ju ännu i behåll, måste de ursprungligen haft en hel del pappersyta runt sig. Det är säkert förklaringen till att de bevarade exemplaren är så enhetligt klippta, nära märkesbilden. Men sådana läckerheter kunde inte gärna hamna i Arborelius' enkla album. Märkena från ön i Indiska oceanen upptäcktes av samlare först 1864, sju ton år sedan de givits ut. De finns inte med i de äldsta katalogerna.

Sturzen-Beckers pionjärinsats

Köpstarka filatelister kring 1870 kunde också, förutom det sportsliga momentet, med viss rätt hävda att stämplor var fula. I många länder användes veritabla "killers" – stampar som förvandlade märkena till oigenkännlighet för att i görligaste mån förhindra att de bedrägligt brukades till frankering en gång till.

Signaturen Orvar Odd, författaren Oscar Patric Sturzen-Becker (1811-1869) hade en son, Vilhelm (1841-1910), som var frimärksintresserad så utomordentligt tidigt som runt 1857. Fadern, som reste en hel del, skaffade materialet. I ett brev från Paris den 8 februari 1858 skickar han några frimärken till sonen i Lund: [...] samt ett par belgiska: de sistnämnda äro dåliga, men alla belgiska timbres bliva på detta sätt fasligt översuddade, det är belghundarnes manér [...].

Vilhelm Sturzen-Beckers samlande tycks ligga jämsides med Arborelius'. Allt tyder också på att det sträckte sig över betydligt längre tid och fördes med större engagemang och hetta. Men av denna efter svenska förhållanden extremt tidiga gärning återstår ingenting i vår tid.

Stumma stämplat och talträngda

En Sverige-samlare med klassisk skolning känner inte riktigt igen det här resonemang-
et om notoriskt kladdiga stämplat. Avtryck på svenska skilling banco-valörer är helt visst emellanåt odistinkta. Det beror på funktionärernas ovana och stämpelsvärtans sammansättning – den gjordes ofta av postmästaren själv med tillgängliga ingredienser och på känn. Men snart nog blev det bättre, mycket bättre. "Rikedom i fråga om färgnyanser och de praktfulla centriska stämplatarna lockade mig in på detta samlingsområde" skriver Guido Dierauer från Zürich i presentationen av sitt exponat fem ramar klassiskt Sverige i utställningskatalogen till Stockholmia 55. Ändå vet vi att våra äldsta

Författaren Oscar Patric Sturzen-Becker skaffade frimärken till sonens samling redan på 1850-talet. Trägravyr i *Illustrerad Tidning* nr. 45 1863.

stämplat i verkligheten inte alltid är praktfulla eller ens "centriska".

Men vi uppfattar gärna spontant en poststämplat som ett cirkelrunt fenomen. I Sverige är vi bortskämda med att den, ända från frimärkenas barndom, är försedd med avgångsortens namn liksom datum, månad och årtal. Det var inte självklart i omvärlden på 1840- och 1850-talen. Snarast var det ett undantag och Arborelius' urval ger ett utmärkt belägg för detta.

Av de tjugotvå frimärkena i boken har knappast något en i klartext uttalad ortsangivelse. Bara ett, det första finska, har ett distinkt årtal. Till och med det enda svenska, det svarta lokalmärket, uppvisar en otypisk och "osvensk" avstämplat. Stockholms stjärnstämplat – den finns i två varianter med olika längd på strålarna – liknar inget annat som använts för makulering här i landet. Den är ju den normala stämplat-typen på det svarta lokalfrimärket men förekommer annars mycket sparsamt eller inte alls på våra övriga, reguljära märken under perioden 1856-1861. För Arborelius måste detta ha varit ett egendomligt frimärke som försetts med en sällsam stämplat.

Filatelisk paleontologi – frimärkssamlande på 1840-talet

Ett meningsfullt frimärkssamlande förutsätter ju frimärken. Så snart sådana producerats, tidigast i England under våren 1840, tycks intresset ha börjat spira.

Som världens förste samlare inom detta nya gebit brukar dr John Edward Gray (1800-1875) i London räknas. Han arbetade inom British Museum som zoolog och inhandlade den 1 maj 1840 ett block med 1 penny-märken som han bevarade för framtiden. Det är emellertid mycket ovisst om dessa frimärken med säker identitet finns i behåll i dag.

Gray skall alltså ha köpt märkena den allra första dag de överhuvudtaget fick säljas. Frankeringsgiltiga blev de först något senare, onsdagen den 6 maj 1840. Det datumet brukar räknas som den officiella utgivningsdagen.

Mycket intressant och fantasieggande är också innehållet i ett brev som först nu kommit till allmän kännedom.

I majnumret 1997 av *The London Philatelist* berättar John R. Homersham om ett dokument som är ett unikt tidigt vittnesbörd om ett samlarintresse.

Brevet är skrivet den 14 december 1841 av en John M. Davenport i Oxford till advokaten Henry D. Davies, Regent Street i London. Den korta texten lyder:

Dear Henry, If you can descend to any thing so trifling I will again ask you to put by all the postage stamps you can: I having had a request from another quarter to assist in making a collection of them.

I en aningen fri översättning läser vi sålunda: – Käre Henry, om du kan nedlåta dig till något så futtigt vill jag återigen be dig att spara alla frimärken du kan: Jag har fått en begäran från ett annat håll att hjälpa till att göra en samling av dem.

Det står klart att detta är en upprepad bön. Redan tidigare har Davenport bett om bistånd, skriftligen eller muntligen. Det låter inte som märkena skulle nyttjas som tapeter. Men någon större omväxling kunde mr. Davenport och hans beställare inte räkna med. Det fanns sammanlagt fyra olika märken att samla på i december 1841, alla från Storbritannien.

Mer kvantitet än kvalitet

Så tidigt som under 1840-talets första år började frimärken sålunda läggas på hög i England. I början var varationsmöjligheterna ringa. Vid utgången av 1840 fanns det två olika märken totalt i världen, året därpå hade, som nämnts ovan, antalet fördubbats. Inga nya tillkom under 1842.

De första intressenterna behövde osannolika mängder. Frimärken användes i viss omfattning till tapetsering av hela rum eller uthus. Räknar jag rätt i hastigheten krävdes det 2.457 "penny-blacks" per kvadratmeter väggyta – detta under förutsättning att marginalen klipps bort och de läggs kant i kant.

En envis vandringssägen lever kvar se-

dan frimärkenas första tid. Den går ut på att en fader (ibland en onkel) tillåter sin dotter, eller niece, att ingå äktenskap endast om hon dessförinnan samlat en ohygglig mängd begagnade märken. I vissa versioner lockas hon med en för tiden gigantisk bröllopsgåva, 3.000 pund, om hon först samlat in märken motsvarande det beloppet – 720.000 penny blacks!

Det är möjligt att detta till synes välvilliga men i grunden djävulskt ondsinta ko-handlande någon enstaka gång verkligen ägt rum. Under hösten 1842 publicerades i *The Times of London* flera annonser och notiser på det här temat. Dale Speirs diskuterar dessa uråldriga filatelistiska legender i en kunnig och kvick artikel, "A Million Stamps", i *Le philatéliste Canadien* september-oktober 1998.

Ett barn för tusen märken

En kort uppsats som knappast varit känd för Speirs publicerades i *Magazin für Briefmarken-Sammler* nr. 24 i april 1865. Sakuppgifterna här sägs i sin tur ha hämtats från den ungerska tidningen *Esztergomi Ujsag*. Man resonerar om den väldiga ström av frimärken som sugs upp från kontinenten av brittiska köpare. Orsaken skulle till stor del vara, sägs det i artikeln 1865, att ofantliga mängder begagnade frimärken skulle behövas för europeiska missionssällskap. För 1.000 frimärken kunde missionärerna köpa, eller snarast byta till sig, ett fattigt litet kinesiskt barn – ett barn som annars skulle dödas eller överges. Barnet skulle dessutom få en garanterat kristen fostran.

Vad dessa hårt trängda kinesiska föräldrar sedan skulle använda märkena till utvecklas inte i artikeln. Kanske fanns det ett latent begär efter de granna utländska papperslapparna på den kinesiska landsbygden? Man hade inga egna att samla på. I Kina infördes som bekant rikstäckande frimärken mycket sent, först år 1878.

Den här historien om frimärken som räddar kinesbarn utövade en uppenbar lockelse för Europas tidningsredaktörer. Den återges i Ungern och Tyskland vid 1860-ta-

lets mitt. På hösten 1867 har den vandrat vidare till Danmark och återberättas under rubriken "Hvortil man ogsaa kan bruge Frimærker" i *Nordisk Frimærketidning* nr. 4 den 20 november 1867.

Förhårdad filateli

Teoretiskt kunde 1840-talets brittiska samlare göra ett minimalt utbud större. Strängt taget var ju varje märke i de mycket stora arken, de omfattade 240 frimärken, olikt sin granne. Sir Rowland Hill (1795-1879), initiativtagare till enhetsportot och frimärkenas introduktion i England, hade föreslagit ett system med kontrollmarkeringar. De utfördes som bokstavskombinationer, genom dessa kunde man genast se varifrån på plåten ett enstaka, kanske felframställt, märke kom.

Ursprungligen tänkte sig Hill att bokstäverna skulle placeras i de övre hörnen. I de nedre fälten avsåg han att man skulle ha en given, ständigt återkommande kombination V och R (Victoria Regina, Drottning Victoria).

De slutligen utgivna märkena fick emellertid malteserkors i de övre hörnen och kontrollbokstäverna inhamrade i de nedre. På arkets första rad gick bokstavsparen från AA på märket längst till vänster till AL på det längst till höger. Det stora arket avslutades med den tjugonde raden där klichéerna således var identifierade med kombinationer från TA till TL.

Jag har emellanåt funderat över om någon av pionjärsamlarna var en så förhårdad filatelist att han sökte belägga alla de 240 olika bokstavskombinationerna på begagnade märken. Att skaffa dem på ostämplade objekt var ju ingen sport – det var bara att punga ut med det jämna pund som helarket kostade så hade man fångat upp dem. Jag har aldrig sett uppgifter om detta inom den anglo-saxiska facklitteraturen. Men det skulle möjligen förklara att man i vissa fall behövde så många, skenbart likadana frimärken. Systemet med dessa mödosamt infogade kontrollmarkeringar behöll britterna i bortåt 40 år. Pennymärket från 1854 som

Ostämplat sexblock av
Englands 1 penny-märke från 1840.
Med ledning av kontrollbokstäverna i de nedre
hörnen ser vi att märkena haft positionerna
6-7, 18-19 och 30-31 på tryckarket.
*By courtesy of Christies Auctions and
Spinks Auctions, London.*

Olof Arborelius klistrat in i skissboken har till exempel bokstavsparet JG. Det var sålunda det 115:e märket i arket räknat uppifrån vänster.

En annan och kanske mer lättbesvarad fråga är denna: finns det någonstans i världen en bevarad försändelse till Sverige där frankeringen utgörs av ett antal av 1840 års svarta penny-märke eller det (nästan) samtidigt utgivna 2-pencemärket? När fick svenskar i Sverige för första gången personlig direktkontakt med frimärken?

Sargade skönheter

I Postmuseums samlingar finns sedan länge ett skakande vittnesbörd om gamla tiders onödigt handfasta frimärkshantering.

Genom en donation av Filip Tillman (1887-1973) i augusti 1941 blev museet ägare till ett ansevärt antal nedklippta äldre svenska frimärken. Ursprungligen var de förpackade, efter färg snarare än valör, i buntar med 100 i varje. Samtliga märken var sålunda omsorgsfullt berövade sina tänder. De hade, i likhet med Arborelius' material, inte blöts av utan flåtts eller skurits direkt från brevomslagen.

Tillman överlämnade gåvan tillsammans med ett utförligt och intressant följbrev. Av detta framgår att han inköpt partiet, ca. 6.000 märken, av en frimärkshandlare några år tidigare. Tillman hade använt märkena vid sin nyans- och stämpelforskning. Tidigast blev dessa säregna objekt omhändertagna 1938 "av en gammal gumma från ett ålderdomshem, vilken funnit det bland en avliden pensionärs efterlämnade tillhörigheter." Det material Filip Tillman skänkte till Postmuseum var en mindre del av det stora partiet.

Bland märkena dominerar de sex Vapentyp-valörerna från 1858. Av dessa överväger inte oväntat 12-öringen. Det märket ensamt representerades med ca. 3.500 exemplar. Av skillingmärken ingick endast 4-skillingar, ofta instuckna bland 12-öringarna, totalt 200 à 300 exemplar. Dessutom fanns ett hundratal svarta Lokalmärken.

Att döma av stämpeldatum och nyanser är alla frimärken utgivna och använda senast under 1864. Tillman utgår från att tillvaratagandet och paketeringen skett detta år. Klokt nog har Tillman låtit några buntar förbli intakta, oöppnade. Jag kan *möjligen* tänka mig att vi därigenom inom Postmuseum har i behåll några av de allra äldsta oröda originalbuntarna som existerar i världen.

Det är min personliga förhoppning att denna tidstypiska, kuriösa men rätt okända kollektion i ett urval kan visas mer permanent utställd inom Postmuseum.

Redan de gamla belgierna

De tillmånka frimärkena ovan verkar förädlade av den ursprungliga tillvaratagaren – de förefaller att ha klippts ned just för att användas som väggbeklädnad.

Den första, någorlunda ordnade och ofentligt visade samling vi känner till tycks dock ha uppträtt så tidigt som 1852. Den belgiske geografen och forskningsresanden Philippe Marie Guillaume Vandermaelen (1795-1869) exponerade i sitt egenhändigt installerade museum i Bryssel en frimärkstavla för allmänheten. Den synes ha hängt som en liten udda detalj bland allsköns vapen och etnografiska artefakter.

Skyddade bakom glas visade Vandermaelen mellan 80 och 100 frimärken från hela världen. Urvalet, sannolikt var objekten ostämplade, torde ha utgjort de flesta av de frimärken som dittills kommit ut. En uppgift jag sett säger att det per 1850 fanns 64 olika märken totalt. Den kan stämma, åtminstone om den avser situationen den 1 januari detta år. Utgivningstakten var sannoligen måttlig under frimärkets första decennium.

Vandermaelens tavla gjorde djupt intryck på några ynglingar som såg den. Det var sedermera konstnären och samlaren Adolph Reinheimer (1843-1910) och den nitonårige Jean Baptiste Moens – mer om honom senare.

Reinheimer dristade sig till och med att i en akvarell återskapa detta urtida frimärks-exponat mer än ett halvsekel senare. Denna rekonstruktion av ett ögonvittne visar 88 frimärken eller urklipp från helsaker. Fantombilden är misstänkt exakt och detaljerad, Reinheimer var ändå blott nio år gammal då han hade tillfälle att studera frimärkstavlan. Internationell, historisk expertis är överens om att tavlan verkligen existerade i Bryssel. Man poängterar dock att det uppgivna året, 1852, inte är hundraprocentigt säkerställt. Den 1906 målade rekonstruktionen av Vandermaelens kollektion bevaras ännu inom British Museum.

Jag gör här spontant den reflexionen att vår belgiske geo- och kartograf är en av

Några nedklippta frimärken 5 öre Vapen ur Filip Tillmans donation till Postmuseum 1941.

Sir Rowland Hill, filatelisternas andlige gudfader. Här ser vi honom på ålderdomen med ett par nybörjare och ett välfyllt hela världen-album i knät. Frimärket utgivet i Belgien 1965. Motivet är en detalj av en väggmålning i centralposthuset i Bryssel, utförd 1897 av konstnären Joseph Emmanuel van den Bussche (1837-1908).

mycket få personligheter i den filatelistiska historien som föddes redan under 1700-talet. En annan är givetvis sir Rowland Hill som också han såg dagens ljus år 1795.

De första frimärkstidningarna

De som greps av "timbromanié" (frimärksgalenskap) under 1840- och 1850-talet fick försöka bemästra farsoten utan handledning bäst de kunde. De första tidskrifterna för frimärkssamlare kom på 1860-talet. I Paris började *Le Magasin Pittoresque* införa en återkommande spalt om frimärken i juni 1862. Nästan samtidigt började regelbundna artiklar om frimärken komma i *Cassell's Illustrated Family Paper*. I Storbritannien fanns också *Monthly Intelligencer* som från september 1862 innehöll en avdelning för samlare. Den 15 december började där *The Monthly Advertiser* utkomma, det var världens första tidning som uteslutande vände sig till frimärkssamlare. Den upphörde redan sommaren 1864. Mer långlivad blev *The Stamp Collector's Magazine*. Dess första nummer kom i februari 1863 och tidningen levde vidare i tolv år.

Tappen hade gått ur tunnan. Under hela 1850-talet publicerades, så vitt vi känner till,

ingen filatelistisk litteratur alls. Nu, några år in på 60-talet vällde i ett slag en störtflod fram, parallellt och praktiskt taget samtidigt i flera länder. Det tycks ha funnits ett väldigt, uppdämt behov av information och kontakter mellan samlare.

Le Timbre-Poste

Den klassiska månadstidningen *Le Timbre-Poste* började utges i Bryssel i februari 1863. Redaktör var den legendariske Jean Baptiste Moens (1833-1908). Moens var väl det ordnade frimärkssamlandets tidigaste portalfigur – som handlare, forskare och författare. Hans tidning blev långlivad, totalt utkom 456 nummer, och den utövade ett mäktigt inflytande på samlare över hela världen. Den upphörde först med decembernumret år 1900. Samma år lämnade också Moens sin verksamhet som handlare.

Den första årgången 1863 var utan illustrationer. Märkligt nog omtrycktes den i sin helhet 1864, nu i nättare format och med åtskilliga inlagda bilder. Det är denna nytryckta årgång med delarna sammanhållna i ett stort samlingsnummer betecknat 1-12 som jag har haft möjlighet att granska.

Vid sin sida hade den jovialiske mångsysslaren Moens sin sväger, den diskrete men mycket kunnige och välskrivande Louis Hanciau (1835-1924). Monsieur Hanciau var med rätta fruktad för sin sällsynt retliga och spetsiga penna, emellanåt doppad i vad som tycktes vara rent förgiftat blåck.

I Leipzig

I Leipzig utkom den 1 maj 1863 den första tyskspråkiga frimärkstidningen, den redan omnämnda *Magazin für Briefmarken-Sammler* – namnet säkert lånat från den brittiska som började utges i februari samma år. Den producerades av herrar Zschiesche & Köder till och med april 1867 och blev ett viktigt

Gamla nyheter.
I *Le Timbre-Poste* nr. 136 1874
rapporteras om utgivningen av de långa
svenska tjänstefrimärkena.

Abonnement par année :
 BELGIQUE 5-00
 HOLLANDE, LUXEMBOURG, SUISSE
 ALLEMAGNE et FRANCE . . . 5-50
 ESPAGNE et ITALIE 4-00

BUREAU :
 RUE DE FLORENCE, 42 (AVENUE LOUISE), BRUXELLES.
 Les lettres non affranchies sont rigoureusement refusées.
 40 centimes le numéro.

Abonnement par année :
 ANGLETERRE et PORTUGAL . . 4-00
 GRÈCE, MALTE, PAYS D'OR-
 ENT-NEB, RUSSIE, SUÈDE et
 TURQUIE 5-00

Chronique.

SUÈDE.

Depuis le 1er janvier dernier, il a été émis des cartes et timbres officiels, ainsi que des chiffres taxe. Leur usage étant purement administratif, il est interdit aux bureaux de poste de vendre au public de ces cartes ou timbres.

Les chiffres taxe sont réservés aux offices de poste pour taxer les lettres non affranchies; les cartes et timbres officiels ne sont délivrés qu'aux autorités et fonctionnaires spécialement autorisés à les acheter.

Il existe neuf valeurs de timbres officiels imprimés dans les mêmes couleurs que les timbres ordinaires. Au centre d'un ovale sont les armoiries du royaume. En haut *Sverige* (Suède); en bas, la valeur en toutes lettres; de chaque côté, dans un

petit ovale, la valeur répétée en chiffres, avec l'inscription: *Tjenstefrimärke* (timbre poste pour correspondance officielle). Tous ces timbres sont d'un même type et imprimés sur papier blanc avec piqure 14 :

- 5 öre, bistre.
- 5 — vert.
- 6 — lilas.
- 12 — bleu.
- 20 — rouge-vermillon.
- 24 — jaune.
- 50 — brun.
- 50 — rose.
- 1 krona, bleu et bistre.

Ce dernier timbre est imprimé en deux couleurs comme le timbre d'Helsingfors. La partie supérieure est bleue, celle inférieure bistre. « En krona », (une couronne) est la valeur équivalente d'un riksdaler.

Les cartes officielles sont imprimées en couleur sur carton blanc. A la partie supérieure gauche sont les armoiries; à droite, un cor de poste surfermant un chiffre valeur, surmonté du mot *Sverige*, avec valeur en toutes lettres en dessous; au milieu une inscription sur deux lignes, que nous traduisons :

1849.

Magazin

für

1850.

Briefmarken-Sammler.

1863.

Ein Organ zur Vermittlung des Briefmarkenverkehrs,
behufs der Anlage von Albums,
für Liebhaber und Händler.

Herausgegeben von Zschiesche & Köder,
Münzen- & Antiquitäten-Geschäft in Leipzig, Königsstrasse 25.

In Kommission bei Hermann Fries in Leipzig
und zu beziehen durch alle Buchhandlungen und Postämter.

1863.

Dieses Organ wird enthalten: 1. Auf das Sammeln und den Verkehr mit Briefmarken, sowie auf die Anlage von Albums bezügliche grössere Aufsätze. — 2. Beschreibung neu emittirter Briefmarken, Couverts etc., mit begleitenden Abbildungen, sowie von Nachbildungen seltener älterer Marken und Couverts. — 3. Geographische, geschichtliche und statistische Mittheilungen über bisher wenig bekannte Länder, deren Namen erst durch den Briefmarkenverkehr dem grössern Publikum bekannt geworden sind. — 4. Literatur: Besprechungen über Briefmarken-Sammlungen betreffende deutsche und fremde Schriften und Kataloge. — 5. Anzeigen. — 6. Korrespondenz.

N°. 3.]

Das „Magazin für Briefmarken-Sammler“ erscheint monatlich. — Der Preis pr. Nummer beträgt 2 $\frac{1}{2}$ Ngr. — Anzeigen werden die gespaltene Petitzelle zu 1 $\frac{1}{2}$ Ngr. aufgenommen und sind an H. Engler's Annoncenbureau in Leipzig zu adressiren.

[1. Juli.

Hat die Briefmarkenmanie überhaupt noch eine Zukunft?

Diese Frage mag wohl schon Mancher, der noch nicht Gelegenheit gehabt, den Umfang, welchen die neue Liebhaberei gewonnen und welchen lebhaften Verkehr sie zu ihrer Befriedigung hervorgerufen hat, aufgeworfen und im verneinenden Sinne beantwortet haben. Aber man blicke nur ein wenig um sich, und überall stossen wir auf Dinge, die anfangs als Tandelei, als launenhafte Mode, als ein Erzeugniss des Zufalls auftraten und doch später so tiefe Wurzel im allgemeinen Leben fassten, dass sie unwillkürlich zum Bedürfniss wurden. Wird nun auch der Besitz eines Briefmarken-Albums gerade nicht zu einer allgemeinen Nothwendigkeit werden, wie manche andere, weniger dem Nutzen und

dem guten Geschmack als der Eitelkeit dienende Dinge, gegen welche der noch mehr als Vernunftgründe wirksame Pfeil des Spottes ohnmächtig abprallt, so gehört es doch schon in England, Frankreich, Belgien und theilweise in Deutschland und anderwärts in den höhern Schichten der Gesellschaft zum guten Ton, im Empfangszimmer neben den neuesten literarischen Erscheinungen und Musikalien, auch auf dem runden Tische eine möglichst vollständige Sammlung von Briefmarken in geschmackvollem reich verziertem Einbände auflegen zu können. Wer an der Zukunft der Briefmarkenmanie zweifelt, der übersieht, dass hier ein wohl zu beachtender Hebel indirekt mitwirkt, der eine im Verhältniss stets steigende ergiebige Quelle offen hält — es ist dies die ins Ungeheure gehende Produktion, die sich oft verändernde Form und

Redan i nr. 3 år 1863 diskuteras i *Magazin für Briefmarken-Sammler* om frimärksmanien överhuvudtaget har någon framtid.

organ för kontinentens tidiga samlare.

Leipzig var något av en huvudstad för centraleuropas pionjärer. År 1864 började här också *Allgemeine deutsche Briefmarkenzeitung* komma ut. Jag har funnit den omnämnd med en obetydlig men förvånad notis i *Illustrerad Tidning* nr. 35 den 27 augusti 1864. Sannolikt är det första gången en filatelistisk publikation kommenteras i svensk press. Denna nya tyska tidning blev mycket kortlivad, den överlevde inte sitt första utgivningsår.

Nordisk Frimærketidene gavs ut i Köpenhamn mellan 1867 och 1868. I varje nummer fanns en present till läsaren – ett samtida, ostämplat frimärke i låg valör. Ur nr. 1 från 1867.

Tidskrifter i Norden

Den särklassigt äldsta nordiska frimärkstidningen kom i Danmark så tidigt som 1867. Denna, den tidigare antydda *Nordisk Frimærketidene* i Köpenhamn, hade liksom den ovannämnda *Allgemeine deutsche Briefmarkenzeitung* en anonym utgivare ("en Frimærkesamlerforening") och blev likaledes kortvarig. Det första numret utgavs den 26 augusti 1867; med dubbelnumret 11-12 gick tidningen i graven den 30 juni 1868. Orsaken var naturligtvis att tillströmningen av abonnenter inte blivit vad redaktionen hoppats. Det var verkligen tråkigt, tidningen var prydlig och genomarbetad och innehöll bland annat fylliga redovisningar av den nu ständigt ökande bokfloran inom det filatelistiska området. För dagens samlare av filatelistisk litteratur är denna urgamla danska banbrytare en eftersökt raritet.

I Sverige kom *Tidning för Frimärksamlare* först 1886. Då hade redan filatelister i länder som Rumänien, Nya Zeeland och Peru sedan en tid haft egna organ.

Frimärken lever farligt

I följande utdrag ur tidningen *Nordisk Filateli* juni 1938 är det sannolikt en tidig vägledning – *Handbuch für Briefmarken-Sammler* – som citeras; – En god handledning i filateliens irrgångar tycks en handbok utgiven 1863 i Leipzig, ha varit. Sålunda lämnas följande råd angående sättet att samla frimärken: ”Med vatten löses frimärket av från kuvertet, varefter man låter det torka, klipper av ytterkanterna och klistrar in det med gummi arabicum i albumet”.

– Med sådana rådgivare får man sannligen inte förvåna sig över att många av våra äldsta och värdefullaste frimärken blivit spolerade, konstaterar *Nordisk Filateli*s redaktör helt följdriktigt. Ändå förstod fackmannen i Leipzig vattnets betydelse. Världen hade varit vackrare om inte så många av de tidiga frimärkssamlarna slitit loss märkena från sitt underlag.

Ovannämnda *Handbuch* hade försiktigtvis också den en anonym upphovsman. Den gavs ut av Verlag der Dürr'schen Buchhandlung. Modern forskning (Manfred Amrhein) har visat att den är ännu äldre än tryckåret anger. Den publicerades med vissnet redan i slutet av 1862.

Butiker och föreningar

Butiker med frimärken har funnits länge. I början var de ofta nog inte specialiserade, frimärkena kunde trängas med rakknivar, cigarrer, böcker, kopparstick eller litet av varje. I Stockholm kunde man köpa frimärken för samlare i vissa antikvariat och tobaksaffärer åtminstone under 1870-talet.

Stockholmsföreningens ryktbare Josef ”Juffe” Johansson (1857-1919) köpte på kredit en stor cigarrlåda med gamla svenska frimärken i en antikaffär på Hornsgatan 1873. Den innehöll bland mycket annat 400 svarta Lokalmärken à 1 öre styck, 5.100 fyrskil-

lingar för ett pris av 10 öre per 100 och 200 åttaskillingar som kostade 2 öre per styck.

Unge Juffe var vid det tillfället en sextonårig skolpojke. Senare blev han medlem nr. 1 i Frimärksamlare-föreningen i Stockholm. Sin största berömmelse vann han mot slutet av sitt liv då han i juli 1918 uppträdde som bulvan i Värnamo. Han köpte där upp flertalet av de Gustav V medaljongmärken i valörerna 55 och 80 öre som ”av misstag” försålde på stadens postkontor.

Aktuella, kursrande frimärken kunde, förutom på postkontoret, Lilla Nygatan 6, inhandlas i P. A. Huldbergs Basar på Norrebro och hos Otto Nelson och andra kommissionärer i Stockholm ända från starten, i juli 1855.

Utomlands saluförde föregångsmannen Jean Baptiste Moens i Bryssel redan 1852 frimärken i liten skala i sin pappersaffär i Galerie Bortier. I England skall det ha funnits någon enstaka handlare i verksamhet i Holborn 1853.

Föreningar för de samlare som vågade visa sitt intresse offentligt dröjde. Enstaka filatelister dolde sig bland medlemmarna i Omnibus Club of New York redan vid 1850-talets slut. Den dominerades annars av samlare som ägnade sig åt mynt och medaljer, sigill och autografer.

Den första föreningen uteslutande för frimärkssamlare grundades 1865 i Paris men den överlevde endast några månader.

Mot 1860-talets slut blev föreningarna fler och livskraftigare. The Royal Philatelic Society i London, grundad 1869, är den äldsta som finns kvar i vår tid.

I Sverige har man traditionellt varit sent ute i filateli-historiska sammanhang. Det gör upptäckten av Olof Arborelius' mikrokollektion extra överraskande och intressant. Frimärksamlare-föreningen i Stockholm grundades 1886, samma år som vi fick vår första facktidsskrift. Året därpå hölls för övrigt i Frankfurt am Main den första internationella frimärksutställningen.

De tidigaste katalogerna och albumen

En enkel, handskreven och litograferad

trycksak på tolv sidor utgjorde den första frimärkskatalogen i världen. Den framställdes av Oscar Berger-Levrault (1826-1903) i Strasbourg den 1 september 1861 och den minimala upplagan cirkulerade mellan ett begränsat antal intressenter.

Berger-Levraults katalog bildade sedan grundstommen i en mer utarbetad förteckning redan i december samma år. Den var på sitt sätt ambitiös, tog upp perforeringsskillnader, upplagevariationer och nyanser. Den omfattade 43 sidor utan illustrationer och brukar räknas som världens första egentliga frimärkskatalog tillgänglig för allmänheten. Utgivare var tjänstemannen i det franska postverket Alfred Potiquet. Titeln var anspråksfullare än dess oansenliga yttre: *Catalogues des Timbres-Poste Créés dans les divers Etats du Globe*.

Kataloger med prisnoteringar dröjde ett par år. De tidigaste publicerades under sensommaren och hösten 1863 i Leipzig och i Paris.

De första albumen som framställdes speciellt för frimärken kom i Paris 1862. De gavs ut såväl i franska som engelska och tyska upplagor. Annars klistrade pionjärsamlarna sina, oftast illa tilltygade, frimärken i vilken lämplig bok eller häfte som helst. Gärna tycks man ha utnyttjat autografböcker. Autografsamlandet gick som en veritabel epidemi över Europa vid 1800-talets mitt och resulterade bland annat i upprörande tillgrepp eller stympningar av oersättliga dokument på bibliotek och i arkiv. Olof Arborelius' skissbok är i allt väsentligt lik en av epokens böcker för sådana samlare.

De första frimärksauktionerna – en milstolpe rubbas?

Uppgifterna om den första egentliga frimärksauktionen är samstämmiga. Den ska ha ägt rum i Paris den 29 december 1865 då den nyligen avlidne handlaren J. W. Elbs kvarlätenskap skingrades. Den auktionen tycks rent av vara i särklass tidig, nästa lät vänta på sig bortåt fem år.

Denna världens första frimärksauktion i Hôtel Drouot 1865 finns noterad hos sådana

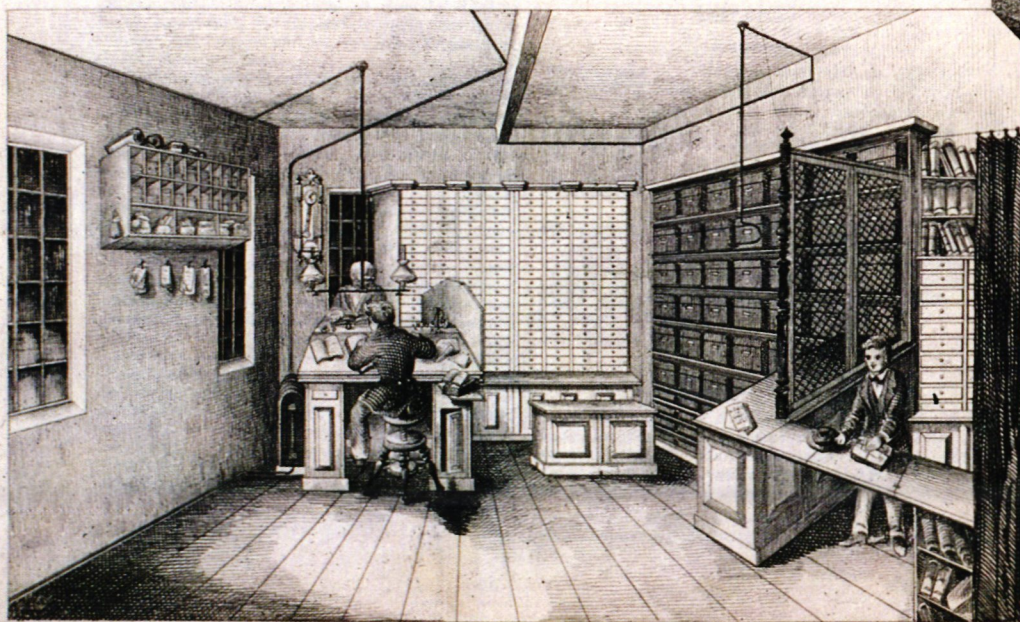
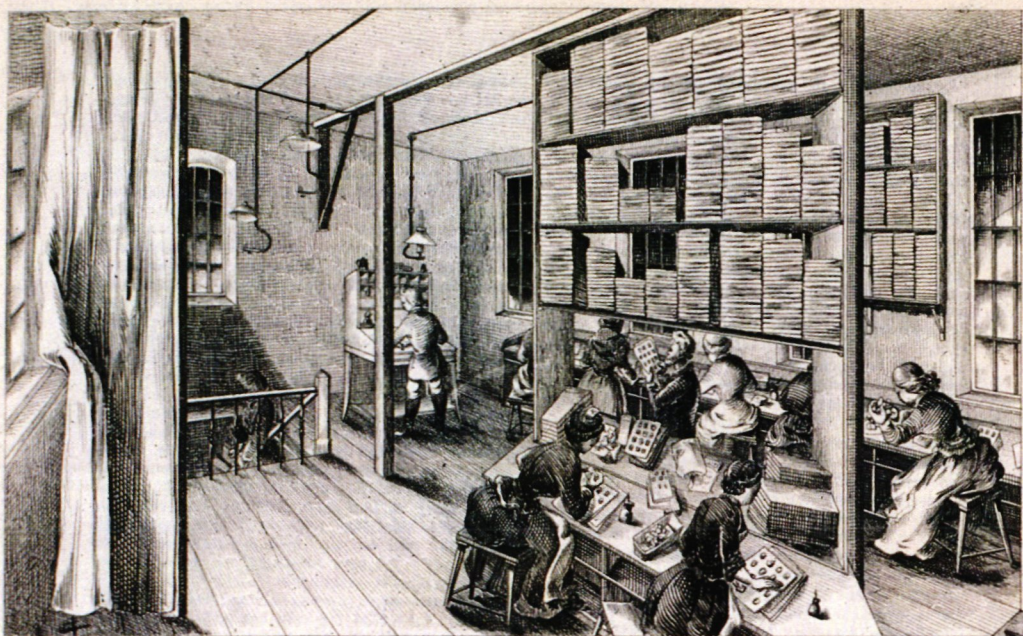
auktoriteter som Bierman, Brühl och Mackay. Med en sådan massiv enighet i ryggen tvekade jag inte att använda det vägmärket i min Postryttarartikel 1998 om Philipp Ferrary. Auktionen efter honom ägde ju också rum inom Hôtel Drouot precis som Elb-auktionen sextioalet år tidigare. Gérard Gilbert (1879-1943), den auktionsansvarige franske experten, lät elfenbensklubban svingas över Ferrarys skatter under 14 förrättningar.

Hôtel Drouot hade skällts för att vara smutsigt, oändamålsenligt och slitet redan vid invigningen på 1850-talet. Först 1957 åstadkoms en omfattande uppsnygning och renovering av detta staden Paris officiella auktionsverk. Med ansiktslyftningen försvann magin. Paris förlorade sin position som en av världens ledande metropoler för frimärksauktioner.

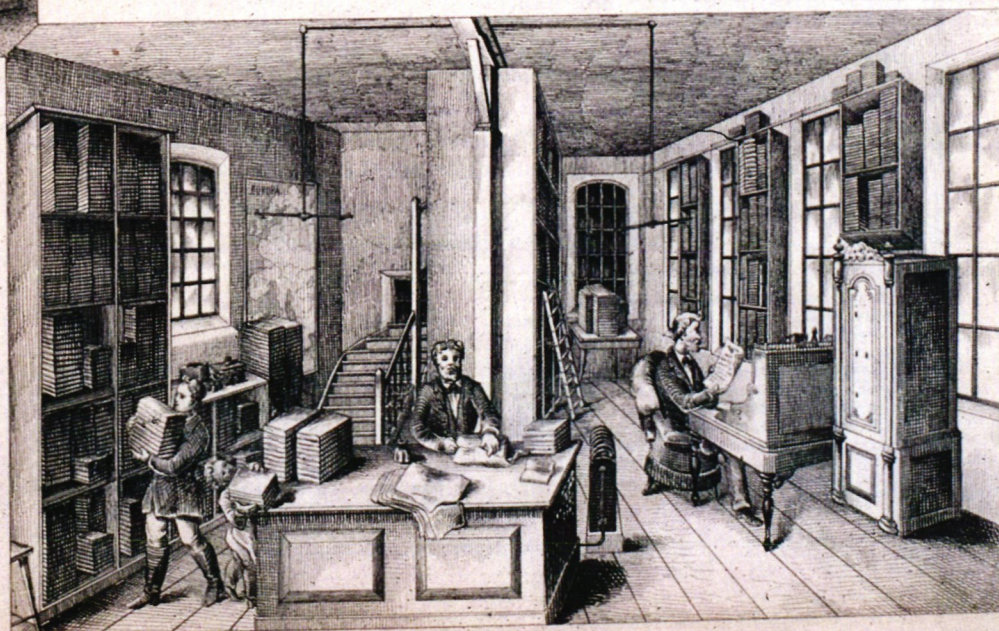
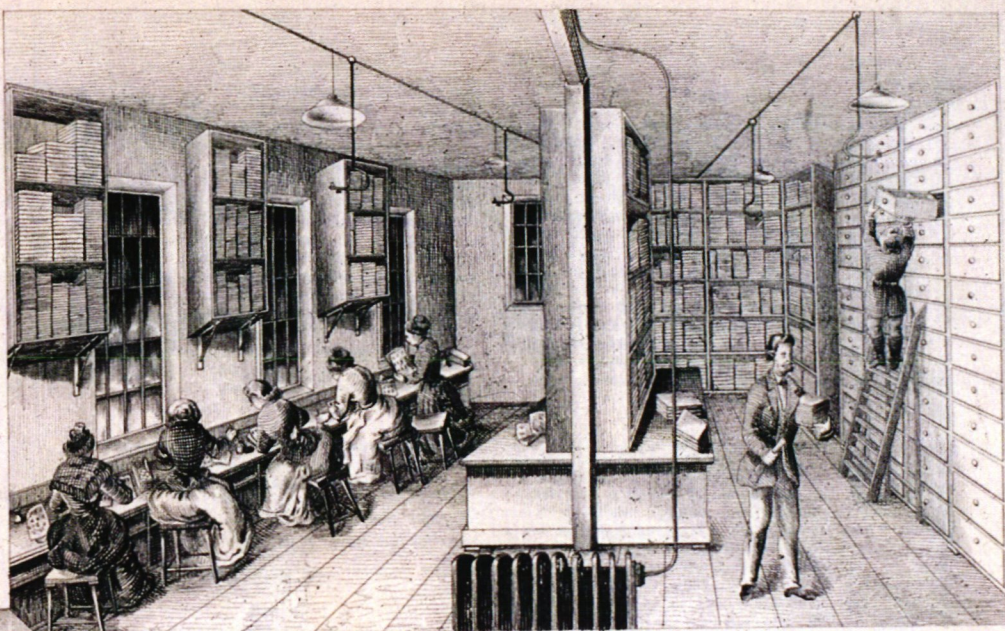
Men nu har jag, helt oavsiktligt, möjligen givits tillfälle att flytta tidpunkten för de första frimärksauktionerna ett par år bakåt i tiden. I november 1998 inledde jag jakten på Arborelius-dokumentärt stoff. Bland annat köpte jag in några bundna årgångar av *Illustrerad Tidning*. Det fanns säkra uppgifter om att den unge Olof Arborelius av och till medverkat i den, både med bild och text.

Under 1860-talet innehåller *Illustrerad Tidning* en återkommande spalt med notiser från den stora världen. Rubriken är *Hvarjehanda*, från och med 1865 ändrad till *Notiser från utlandet*. Här finns i kortfattad form rapporter om allt mellan himmel och jord. Ohyggliga katastrofer med fartygshaverier och vulkanutbrott varvas med blänkare om det nyckfulla dammodet och societetsskvallet i största allmänhet. Vid 1860-talets mitt hålls de första hund- och ostutställningarna i Paris.

Tidstypiska tragedier var de återkommande tillbudet med kvinnors eldfångda kläder. Krinolinerna dominerade 1860-talets dammode. De bestod av alltmer osannolika mängder tyg som spändes ut över en ställning av valben eller metall. Textilierna var ofta infärgade med lättantändliga färgstoffer och kemikalier. Ett ögonblick av svepande

Den högeffektiva verksamheten hos en expanderande frimärksgrossist vid 1870-talets slut. Trågravyrerna ursprungligen publicerade av firman Louis Senf i Leipzig i den egna tidningen *Illustriertes Briefmarken-Journal* nr. 1 1879.

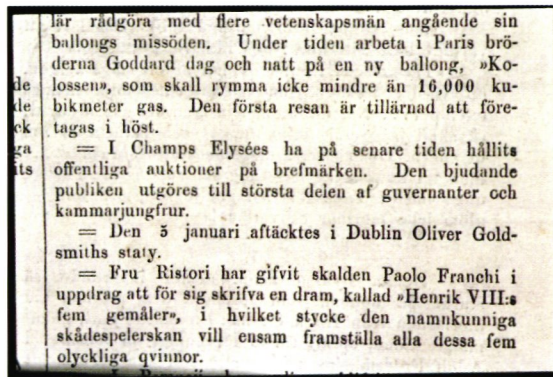

oaktsamhet vid ett levande ljus fick förödande följder.

Enbart i England omkom under ett enda år, 1862, inte mindre än 436 kvinnor på detta sätt. (*Illustrerad Tidning* nr. 48 1863).

Förvånande nog fann jag bland dessa mycket finstiltta telegram följande i nr. 6 från den 6 februari 1864:

I Champs Elysées ha på senare tiden hållits offentliga auktioner på brefmärken. Den bjudande publiken utgöres till största delen af guvernanter och kammarjungfrur.

Världens första frimärksauktioner? Notisen i *Illustrerad Tidning* nr. 6 1864.

Dessa korta rader tycks ha undgått historiker och forskare, inom och utom Sverige, i 135 år. Uppgiften är viktig och suggestiv. Formuleringen tyder på att dessa auktioner pågått under någon tid, kanske sedan slutet av 1863. Gick auktionerna utomhus eller inomhus? Om nyheten läckte ända till det avlägsna Norden borde den också ha kommenterats i någon samtida fransk tidning. Vem finner fler detaljer och vad skulle guvernanterna och kammarjungfrurna med frimärkena till? Jag vill gärna tro att de köpte på uppdrag av förmöget folks frimärkssamlande barn. Varför inte Ferrary – han var nyss fyllda fjorton år då notisen flöt in i *Illustrerad Tidning*.

Jag måste dock reservera mig en smula. De här auktionerna kan eventuellt vara en avläggare till den rätt väl dokumenterade Frimärksbörsen i centrala Paris under 1860-talet. Under rubriken *La Bourse aux Timbres à Paris* finns en hel del att läsa om den på

sidorna 49-50 i den under 1864 nytryckta årgången 1863 av *Le Timbre-Poste*. Rimligtvis fanns artikeln ursprungligen införd i tidsskriftens nr. 12 den 31 december 1863.

Men den svenska notisen talar ju faktiskt om auktioner och en regelrätt budgivning snarare än om byte eller vanliga köp.

Filatelistergeneration X

De första som rev, klippte eller blötte frimärken från brev visste just inte vad det

hela skulle vara bra för. Många av dem trodde säkert till en början att de var ensamma i hela världen om sin syssla.

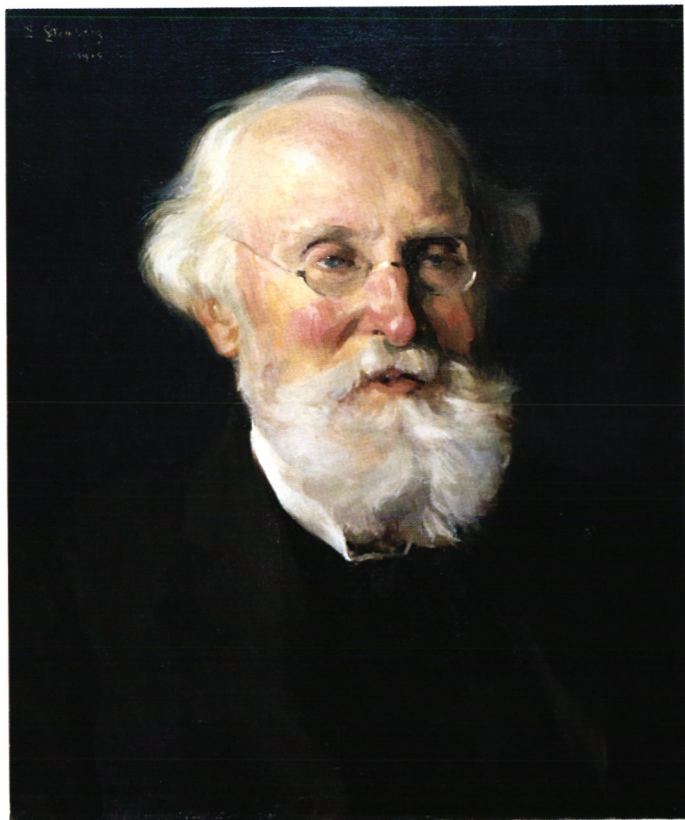
Det är intressant att konstatera att åtskilliga av de tidigaste tillvaratagarna var kvinnor. Det var kvinnor som fick infallet att tapetsera budoarer. Det var också en gammal kvinnlig pensionär som i sin ungdom hade paketerat de tusentals klippta frimärkena som Filip Tillman förvärvade 1938. Det var unga damer som desperat fick tigga ihop tiotusentals märken för att få en stenhjärtad faders tillstånd till äktenskap. Guvernanter och kammarjungfrur ropade högst på auktionerna vid Champs Elysées 1864. Och bakom kulisserna hos de första stora frimärkshandlarna satt dussintals flitiga kvinnor och penslade fast märken med syndetikon på kartongskivor.

Under frimärkets första tjuugo år gick det mesta på lösa boliner. Ett par år in på 1860-talet kom så ett intensivt informationsflöde.

I dag är väl filateli den mest genomfördade och väldokumenterade hobbyverksamhet som existerar.

Den tonårige Philipp Arnold von Ferrari, på den tiden var han ännu Philippe de Ferrari, och en liten men växande skara kring honom var verkligen frimärkssamlare. De som behöll och utvecklade intresset upp i vuxen ålder blev – på gott och ont – filatelister.

Men Olof Arborelius och hans dimomhöljda föregångare i vad jag kallar Filatelist-generation X var likväl inte filatelister, knappast ens frimärkssamlare. De skapade nyckfulla ackumulationer som kan leva som sägner och rykten. Sällan eller aldrig har de som här i skissboken ostört fått sova sin Törnrosasömn in i vår tid.

Den äldre Olof Arborelius under det sista levnadsåret.
Oljemålning 1915 av Emerik Stenberg (1873-1927).
Ägs av Konstakademien. Foto Göran Petersson.

Källor och litteratur

Amrhein, Manfred,

Philatelic Literature:
a history and select bibliography
from 1861 to 1991, 1-2.
San José, 1992-1997.

Arborelius, Olof,

Tvänne utsigter i Dalarne.
Illustrerad Tidning nr. 10 1864.

Auktionskatalog från Christie's Robson Lowe

Postage Stamps of Great Britain:
the "Daisy" Grand Prix Collection of 1840-41
Line Engraved Issues.
8 oktober 1996.

Beck, Carl,

Die bayrischen Kreuzer-Marken:
der Ausgaben 1849 bis 1875.
München 1920.

Beck, Carl & Holzschuher, Carl,

Die Bayrischen Mührlrad-stempel.
Wörishofen 1911.

Bengtsson, Eva-Lena & Björk, Tomas,

Orsa Stockholm Capri Engelsberg:
Olof Arborelius 1842-1915.
Stockholm 1998.

Bierman, Stanley M.,

The World's Greatest Stamp Collectors.
New York, 1981.

Borelius, Aron,

Johan Fredrik Höckert 1826-1866.
(*SAK publikation* 35.) Stockholm 1927.

Brühl, Carlrichard,

Geschichte der Philatelie, 1-2.
Hildesheim 1985-1986.

Cornell, Henrik,

Den svenska konstens historia:
från nyantiken till Konstnärsförbundet.
Stockholm 1966.

Curry-Lindahl, Kai,

Nordens djurvärld:
däggdjur, fåglar, kräldjur, groddjur och fiskar.
Stockholm 1963.

Ein Kind für 1000 Briefmarken.

[osign.].
Magazin für Briefmarken-Sammler nr. 24 april
1865.

Englund, Peter,

Förflutenhetens landskap.
Stockholm 1991.

Hajj, Curt,

Filip Tillman.
Svensk Filatelistisk Tidskrift nr 8 1973.

Handbok över Sveriges frankotecken 1855-1963.

Stockholm 1964.

Hillman, Göran,

Vem är vem i svensk konst?
Stockholm 1993.

Homersham, John R.,

The second recorded mention of Stamp
Collecting?.
The London Philatelist
Vol. 106 No. 1245 1997.

Hvortil man ogsaa kan bruge Frimærker.

[osign.].
Nordisk Frimærketidene nr. 4 1867.

Häger, Ulrich,

Grosses Lexikon der Philatelie, 2.
Gütersloh 1978.

Illustrerad tidning,

1863-1865.

Johansson, Sven-Rune,

Värnamomärkena – skrönor och verklighet.
Postryttaren 1996.

Krusenstierna, Philip, von

Den förste filatelisten.
Dagens Nyheter 18 november 1978.

Kungl. Generalpoststyrelsens cirkulär.

Nr. 21 1864.
Stockholm 1864.

Lannermark, Valter,

Falu Läroverk: svensk skolhistoria under 350
år.
Malmö 1985.

Lexikon för konst.

Stockholm 1958-1960.

- Linn's Stamp News,**
Hobby mentioned in 1841 letter.
July 14 1997.
- Lundén, Bertil & Lundin, Lars-Erik,**
Falun-bygdens posthistoria.
Falun 1988.
- Mackay, James,**
The Guinness Book of Stamps: Facts & Feats.
Enfield 1982.
- Magazin für Briefmarken-Sammler,**
1863-1867.
- Malmborg, Boo, von**
Svensk porträttkonst genom fem århundraden.
Malmö 1978.
- Mattson, Robert,**
Postmuseum: introduktion till frimärksvårningen.
Stockholm 1990.
- Melville, Fred J.,**
Chats on Postage Stamps.
London 1911.
- Michel.**
Nord- und Ostafrika 1997: Übersee-Katalog
Band 4.
München 1996.
- Michel.**
Deutschland-Spezial 1998.
München 1998.
- Michel.**
Europa-Katalog West 1998/99 (A-L) (M-Z).
München 1998.
- Nationalencyklopedin.**
Höganäs 1989-1996.
- Nerman, Ture,**
Kring en svensk frimärkssamlare på 1850-talet.
Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 9 november 1958.
- Nordisk familjebok,**
(andra uppl.). Stockholm 1904-1926.
- Nordisk Filateli,**
juni 1938.
- Nordisk Frimærketidene,**
1867-1868.
- Olsson, Hugo & Benzinger, Fredrik,**
Svenska Postverkets frankotecken.
Del Ia. Skilling bancofrimärken i vapentyp.
Stockholm 1950.
- Paulson, Karl Edvard,**
En gammal postmästares minnen.
Svensk Filatelistisk Tidskrift nr. 8 1915.
- Pro Domo.**
[osign.].
Illustrirtes Briefmarken Journal nr. 1 1879.
- Rigo de Righi, Anthony G.,**
The Story of the Penny Black and its Contemporaries.
London 1980.
- R. K. (sign.),**
Populäraste hobbyn är avstressande.
Hemmets Veckotidning nr. 14 1970.
- Speirs, Dale,**
A million stamps.
Le philatéliste canadien Septembre-October 1998.
- Stockholmia 55.**
Filatelistiska världsutställningen i Stockholm 1955.
Liljevalchs Konsthalls katalogserie nr 215.
Stockholm 1955.
- Strindberg, August,**
Tjänstekvinnans son.
En själs utvecklingshistoria. (1849-1867).
Stockholm 1962. [o. u. 1886].
- Svahn, Rune,**
Stockholms Filatelist Förening 90 år: kort historik.
Stockholm 1976. [Broschyr].
- Svenskt Biografiskt Lexikon, 2.**
(red. Bertil Boëthius).
Stockholm 1920.
- Svenskt konstnärslexikon.**
Malmö 1952-1967.

Svensk uppslagsbok.

Malmö 1949-1955.

Sylwan, Björn,

Stämpelsamlare och stämpelsamlingar.
Postryttaren 1984.

Sylwan, Björn,

Gränslös gäckande gestalt:
Storsamlaren Philipp Arnold Ferrary i ett
svenskt perspektiv.
Postryttaren 1998.

Thomé, Gustaf,

(övers. och bearb. efter Blanc).
Verldsbyggnaden. En illustrerad handbok
för alla samhällsklasser, 3.
Stockholm 1865.

Tullberg, Sigurd,

Frimärkskavalkad.
Stockholm 1960.

X. (sign.),

La Bourse aux Timbres à Paris.
Le Timbre-Poste nr. 1-12 1863 (tr. 1864).

Åkerstedt, Sven,

Frimärkets bok: från postens ursprung till
vår tids filateli.
Stockholm 1957.

Åkerstedt, Sven,

Frimärksglada brukspatroner för 100 år
sedan.
Postryttaren 1968.

Östberg, Axel,

Det gamla Falun.
Falun 1978.

Otryckta källor:**Olof Arborelius skissbok (ca. 1856-1860).**

Tillhör Konstakademien. Deponerad å
Postmuseum november 1998.

Arborelius – en släktkrönika

sammanställd av Maria Arborelius.
Uppsala 1931. [Xerox].

(Svenson, Gilbert)

Filatelihistoriska anteckningar 1.
ÄU 75. Historiska gruppen.
Stockholm 1975. [Xerox].

Tillman, Filip

Följebrev till donation till Postmuseum av
ett antal nedklippa svenska frimärken utg.
1855-1858. Stockholm augusti 1941.

– Värdefulla synpunkter har framkommit vid
samtal med *Sören Eklöv*, svärson till Olof
Arborelius' yngste son, *Eva-Lena Bengtsson*,
intendent vid Konstakademien och *Helena
Obermüller-Wilén*, sakkunnig på klassisk svensk
frimärksutgivning.

– Till *Lars Rune Nilsson* som snabbt och elegant
gav mig möjlighet att förvärva flera årgångar
Illustrerad Tidning vill jag också framföra mitt
hjärtliga tack.